मूढः सहायकः

आधुनिक साहित्यिकेषु अन्यतमः विद्वान् डॉ. प्रमोदकुमारनायकः । अनेन अनेके कथाग्रन्थाः विरचिताः । अयं विषयः तद्विरचितेषु कथाविशेषेषु नूतनभावधारां सृजति । बालकानां चित्तविनोदनाय शिक्षणाय च अयं विषयः अत्र सन्निवेशितः ।

अस्ति अवन्तिकायां द्वितीयचरकः राजवैद्यः अमृतकरः । तस्मिन् राज्ञः चन्द्रसेनस्य यथा विश्वासः तथैवाऽपि प्रजाकुलस्य । किमपि औषधीयं पत्रपुष्पादिकं स्वस्य जिह्वायां संस्थाप्य तस्य द्रव्यगुणपरीक्षणे असौ आसीत् सुदक्षः । राजवैद्यस्य रसशालासहायकत्वेन नियुक्तः स्वल्पविद्यः विकलबुद्धिः सर्वथा आत्मानं सर्वज्ञः इति चिन्तयति । एवमपि कदाचिदसौ स्वप्रभोः शास्त्रज्ञानविषये अन्येषां पुरतः सन्देहं प्रकटयति । स्वकीयाम् अपूर्वां कार्यदक्षतां स्वयमेव प्रशंसति । एकदा चिन्तयति राजवैद्यस्य सविधे कथं स्वकीयं पाण्डित्यं प्रमाणयिष्यतीति ।

एकस्मिन् दिवसे राजपुरात् राजवैद्येन सह विकलबुद्धिः आगच्छति। तदानीं हठात् असौ मार्गस्योपरि निपतितं कमपि पदार्थमानीय स्वस्य जिह्वायां स्थापयति । ततः कियत्क्षणेभ्यः परं तमेव मुखात् वहिः निक्षिपति । एतस्यावलोकनेन राजवैद्यः तमपृच्छत् किमेतदिति । ततः सः महतानन्देन मन्दं विहस्य कथयति - मान्याः ! श्रीमतां साहचर्येण बहुग्रन्थानुशीलनेन च ममाऽपि द्रव्यगुणपरीक्षणे बलीयसी दक्षता जायते । तदर्थम् अहमेवं करोमि । यतो हि मार्गस्य उपरि स्थितस्य एतस्य पदार्थस्य परीक्षणं विना गमनं दोषाय भवति । एतदर्थमहं स्वजिह्वायां स्थापयामि । नोचेत् यदि अज्ञानात् अस्योपरि आवयोः पादपातः स्यात्, तर्हि अवश्यं महत् पातकम् जायेत ।

स्वसहायकस्य मूर्खतामहङ्कारञ्च वीक्ष्य राजवैद्यः विहस्य एतादृशकार्यात् तं निराकरोति स्म ।

राजवैद्यः अमृतकरः न केवलं बहुशास्त्रदर्शी अपितु तस्य तात्कालिकी बुद्धिः आसीदनन्या । तदर्थं प्रकृतपरिस्थितिज्ञः अयं यथार्थत्वेन रोगस्य निदाने क्षमः भवति । एकदा उदरपीडामनुभवतः राज्ञः चिकित्सार्थं गतः राजवैद्यः खट्वायाः अधोभागे एकं भूचणकबीजम् अपश्यत् । अवश्यं राजा एतस्याधिकभक्षणेन उदररोगपीडितः अस्तीति स्थिरीकृत्य अवदत्–राजन् ! भूचणकानाम् अधिकभक्षणेन एतादृशी उदरपीडा भवतीति शास्त्रस्य सिद्धान्तः । यदि मम वचनं सत्यमस्ति, तर्हि सूचयतु । एतन्निशम्य स्वयं राजा अन्येऽपि च परिजनाः राजवैद्यस्य अपूर्वां निदानदक्षतां बहु प्रशंसन्ति स्म । तत्रापि उपस्थितः आसीत् स्वयं विकलबुद्धिः ।

राजवैद्य: इव रोगकारणं कुत्रचित् उक्त्वा स्वयं प्रशंसित: स्यात् इति व्यचिन्तयत् स: । एकदा राजवैद्य: मित्रालयमगच्छत् । अस्मिन् समये सेनापति: बाहुबली ज्वराक्रान्त: इति संवाद: आगत: । अत: अयमेव परम: सुयोग: स्वज्ञानस्य परीक्षणार्थमिति मत्वा स: स्वयमेव सेनापते: सदनम् अगच्छत् । एकस्या: खट्वाया: उपरि स्थित: सेनापति: ज्वरेण कम्पते । आत्मीया: तस्य दु:खाभिभूता: चतु:पार्श्वे दण्डायमाना: सन्ति । विकलबुद्धि: मिथ्यानाडीपरीक्षणं कृत्वा राजवैद्य: इव खट्वाया: अध: अपश्यत् । तदानीं तत्र सेनापते: प्रभुभक्त: विडाल: उपविष्ट: आसीत् । अयमेव योग्यताप्रमाणार्थमुपयुक्त: सुयोग: इति निश्चित्य असौ अवदत् - सेतापते ! अधिक-विडालभक्षणेन एतादृश: ज्वर: अवश्यं जायते इति शास्त्रीयं वचनम् । मन्ये रात्रौ भवान् अधिकं विडालमांसम् अखादत्, येन ज्वाराक्रान्त: अस्ति ।

तस्य वचनेन सेनापते: गृहजना: अतीव उत्क्षिप्ता: जाता: । अयमतीव मूर्ख: अस्ति इति विचिन्त्य ते तमेव ताडयित्वा तस्मात् नि:सारितवन्त: ।

राजवैद्य: अतीव परोपकारी सहृदयश्च आसीत् । कस्य दु:खावलोकनेन स: स्वयं क्षुण्ण: जायते । एष खलु तस्य महान् दुर्ल्लभ: गुण: । तदर्थम् अयं सर्वत्र प्रंशंसित: पूजितश्च । एकस्मिन् दिवसे तस्य गृहं निकषा कश्चित् जन: मृत: । तस्यैका कन्या उच्चै: अक्रन्दत् । कृपालु: राजवैद्य: तत्र गत्वा तामेव कन्यां प्रबोधयन् अवदत् - पुत्रि ! मा क्रन्द । अद्यारभ्य अहमेव तव पिताऽस्मि । मृत: प्राणी न निवर्त्तते, तदर्थं पुन: कानि दिनानि वा क्रन्दिष्यसि । उत्तिष्ठ । स्वकर्त्तव्यपालनं कुरु ।

न केवलं राजवैद्यस्य प्रबोधनं बालिकां सन्तोषयति, अपितु तत्रोपस्थिता: मुग्धा: जना: राजवैद्यस्य उत्तुङ्गां मानविकतां प्रशंसन्ति स्म ।

तदारभ्य राजवैद्य: इव स्वमानविकताया: अपि परिचयं प्रदातुं इच्छुक: विकलबुद्धि: सुयोगाभिलाषी अभवत् । स्वल्पदिनाभ्यन्तरे अवन्तिकाया: वृद्ध: मन्त्री दिवंगत: । अन्यै: आत्मीयै: सह मन्त्रिण: पत्न्यपि भृशमक्रन्दत् । तदानीं तत्रोपस्थित: अयं सर्वेषां पुरत: उच्चै: प्रोवाच - वृद्धे । मानव: मरणशील: । न कदापि मृतक: पुनरायाति । तदर्थं मा विलप । यदि चित्ते नान्यथा चिन्तयसि, तर्हि अद्य प्रभृति अहमेव तव पति: भविष्यामि ।

तस्य वक्तव्येन क्रुद्धा: मृतमन्त्रिण: आत्मीया: तमेव तिरस्कुर्वन्ति स्म ।

परिशेषे सर्वासु घटनासु उपहसितोऽयं विकलबुद्धि: कदाचित् राजवैद्यं विहाय दूरस्थे ग्रामे स्वातन्त्ररूपेण चिकित्साकार्यं प्रारभत । रसशालायामवस्थानात् केषाञ्चन औषधानां कुट्टन-पेषणादि-कार्येषु नियुक्त: अयमपि कतिपयानां साधारणरोगाणां सामान्यचिकित्सां विजानाति । तस्या: आधारेण असौ स्वयं सम्पूर्णचिकित्सक: इति प्रमाणीकरोति। अपरञ्च शिशूनां चिकत्सा सुकरा

इति स्थिरीकृत्य आत्मनः परिचयं स्वयं विशिष्टशिशुरोगविशेषज्ञः इति प्रददाति । परन्तु अज्ञानात् अनभ्यासात् च बहवः शिशवः कालकवलिताः ।

यदा तेषां पितरः महता दुःखेन राज्ञः निकटे सर्वं वृत्तान्तं निवेदयन्ति, तदानीं सर्वं विचार्य कुपितः राजा विकलबुद्धिं देशान्तरीकरोति स्म ।

टिप्पणी

संस्थाप्य - ରଖି (सस्थापनं कृत्वा) । **सर्वथा** - ସବୁମତେ (सर्वप्रकारेण) । **स्वप्रभोः** - ନିଜ ମାଲିକଙ୍କର (निजस्वामिनः) । **प्रशंसति** - ପ୍ରଶଂସା କରେ (प्रशंसां करोति) । **अवलोकनेन** - ଦେଖିବା ଦ୍ୱାରା (दर्शनेन) । **जायेत** - ହୋଇପାରେ (भवेत्) । **निराकरोति स्म** - ବାରଣ କଲେ (वारयति स्म) । **तदर्थम्** - ସେଥିପାଇଁ (तन्निमित्तम्) । **क्षमः** - ସମର୍ଥ (समर्थः) । **अधोभागे** - ତଳେ (तले) । **ज्वराक्रान्तः** - ଜ୍ୱରପୀଡ଼ିତ (ज्वरेण आक्रान्तः) । **सदनम्** - ଘର (गृहम्) । **निश्चित्य** - ସ୍ଥିରକରି (निश्चयं कृत्वा) । **ताडयित्वा** - ମାଡ଼ଦେଇ (ताडनं कृत्वा) । **क्षुण्णः** - ଦୁଃଖିତ (दुःखितः) । **प्राणी** - ଜୀବ (जीवः) । **दिवंगतः** - ମଲା (मृतः) । **प्रोवाच** - କହିଲେ (अवदत्) । **विहाय** - ଛାଡ଼ି (त्यक्त्वा) । **सुदक्षः** - ନିପୁଣ (सुनिपुणः) । **सर्वज्ञः** - ସର୍ବଜ୍ଞ (सर्वं जानाति यः) । **पुरतः** - ଆଗରେ (सम्मुखे) । **प्रमाणयिष्यति** - ପ୍ରମାଣ କରିବେ (प्रमाणं करिष्यति) । **पातकम्** - ପାପ (पापम्) । **वीक्ष्य** - ଦେଖି (दृष्ट्वा) । **शास्त्रदर्शी** - ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ (शास्त्रं पश्यति यः) । **निदाने** - ରୋଗ ନିରୂପଣରେ (रोगनिरूपणे) । **खट्वायाः** - ଖଟର (पर्यङ्कस्य) । **निशम्य** - ଶୁଣି (श्रुत्वा) । **संवादः** - ଖବର (वार्त्ता) । **विडालः** - ବିରାଡ଼ି (मार्जारः) । **उत्क्षिप्ताः** - ରାଗିଲେ (कुपिताः) । **निःसारितवन्तः** - ବାହାରକଲେ (वहिः प्रेषितवन्तः) । **निकषा** - ପାଖରେ (समीपे) । **प्रदातुम्** - ଦେବାକୁ (प्रदानं कर्त्तुम्).। **भृशम्** - ଅତିଶୟ (सातिशयं / नितराम् / अत्यन्तम्) । **अद्यप्रभृति** - ଆଜିଠାରୁ (अद्यारभ्य) । **कालकवलिताः** - (मृताः) ।

अभ्यासः

1. **निजभाषया वाक्यद्वयेन वाक्यत्रयेण वा उत्तरं लिखत ।**

   (क) द्वितीयचरकस्य अमृतकरस्य संक्षिप्तं परिचयं लिखत ।

   (ख) विकलबुद्धिः कः ? सः स्वभावेन कीदृशः ?

(ग) महता आनन्देन मन्दं विहस्य विकलबुद्धिः किं कथयति ?

(घ) राजवैद्यः अमृतकरः राज्ञः उदरपीडायाः कारणं किमिति अवदत् ?

(ङ) विकलबुद्धिः सेनापतेः मिथ्यानाडीपरीक्षणं कृत्वा किमवदत् ?

2. निजभाषया एकपदात्मकं / अतिसंक्षिप्तम् उत्तरं लिखत ।

(क) राजा कुपितः सन् कं देशान्तरीकरोति स्म ?

(ख) अज्ञानात् अनभ्यासात् च के कालकवलिताः भवन्ति ?

(ग) विकलबुद्धिः राजवैद्यं विहाय स्वतन्त्ररूपेण किं प्रारभते ?

(घ) कः पुनः नायाति ?

(ङ) राजवैद्यः अमृतकरः कुत्र आसीत् ?

(च) कः स्वल्पविद्यः ?

(छ) कः बहुशास्त्रदर्शी ?

(ज) राजवैद्यः खट्वायाः अधोभागे किमपश्यत् ?

(झ) विकलबुद्धिः सेनापतेः खट्वायाः अधोभागे किमपश्यत् ?

3. सन्धिविच्छेदं कुरुत ।

अयमपि, प्रारभत, उपहसितोऽयम्, तिरस्कुर्वन्ति, तमेव, कदापि, प्रोवाच, पत्न्यपि, भृशमक्रन्दत्, सुयोगाभिलाषी ।

4. सन्धिं कुरुत ।

अद्य + आरभ्य, अहम् + एव, ताम् + एव, दुःख + अवलोकनेन, अति + एव, दुःख + अभिभूताः, मित्रालयम् + अगच्छत्, तत्र + अपि, सत्यम् + अस्ति, अस्य + उपरि ।

5. रेखाङ्कितपदानां विभक्तिनाम लिखत ।

(क) <u>अवन्तिकायां</u> राजवैद्यः अमृतकरः आसीत् ।

(ख) विकलबुद्धिः आत्मानं <u>सर्वज्ञ</u> इति चिन्तयति ।

(ग) राजवैद्यस्य सविधे पाण्डित्यं प्रमाणयिष्यति ।

(घ) असौ मार्गस्य उपरि पतितं पदार्थमानीय स्वजिह्वायां स्थापयति ।

(ङ) पदार्थस्य परीक्षणं विना गमनं दोषाय भवति ।

6. रेखाङ्कितपदानां विभक्तिकारणं लिखत ।

(क) अज्ञानात् अस्योपरि आवयो: पदपात: स्यात् ।

(ख) अयं रोगस्य निदाने क्षम: भवति ।

(ग) भूचणकानाम् अधिकभक्षणेन उदरपीडा भवति ।

(घ) स: सेनापते: सदनमगच्छत् ।

(ङ) सेनापते: गृहजना: उत्क्षिप्ता: जाता: ।

7. वाक्यानि रचयत ।

विश्वास:, पुरत:, सह, परम्, वहि:, उपरि, विना, इति, निकषा, यावत् ।

8. शुद्धम् उत्तरं निरूपयत ।

(क) अवन्तिकायां द्वितीयचरक: राजवैद्य: क: आसीत् ?

(i) श्रीकर: (ii) प्रभाकर:

(iii) अमृतकर: (iv) भास्कर:

(ख) किं विना गमनं दोषाय भवति ?

(i) निरीक्षणं (ii) परीक्षणं

(iii) अनुक्षणं (iv) प्रतिक्षणम्

(ग) भूचणकानाम् अधिकभक्षणेन किं भवतीति शास्त्रस्य सिद्धान्त: ?

(i) पदपीड़ा (ii) बाहुपीड़ा

(iii) शिरा: पीडा (iv) उदरपीडा

(घ) परिजना: कस्य अपूर्वां निदानदक्षतां बहु प्रशंसितवन्तः ?

(i) राजवैद्यस्य (ii) दन्तवैद्यस्य

(iii) योगवैद्यस्य (iv) शल्यवैद्यस्य

(ङ) कः सुयोगाभिलाषी अभवत् ?

(i) विकलबुद्धिः (ii) क्षुद्रबुद्धिः

(iii) मन्दबुद्धि (iv) सुबुद्धिः

9. शून्यस्थानानि पूरयत । (कोष्ठकात्)

(क) ____________ निकटे पितरः सर्वं वृत्तान्तं निवेदयन्ति ।

(ख) बहवः शिशवः ____________ ।

(ग) ____________ सह विकलबुद्धिः आगच्छति ।

(घ) अस्य उपरि आवयोः ____________ स्यात् ।

(ङ) ____________ निदाने अयं क्षमः भवति ।

राजवैद्येन, रोगस्य, राज्ञः, कालकवलिताः, पादपातः

●●●